

XITOIY VA O'ZBEK TILLARINING LEKSIKASINI QIYOSIY TAHLIL QILISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV

MATKARIMOVA Nargiz Muxamataminovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Xitoyshunoslik fakulteti stajor o'qituvchisi

<https://doi.org/10.24412/2181-2993-2023-3-63-67>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xitoy va o'zbek tillarining leksikasini qiyosiy tahlil qilishda zamonaviy yondashuv asosida qiyoslab tahlil qilingan. O'zbek tilidan xitoy tiliga tarjima qilish, talabalarning chet tiliga til leksik kompetensiyasini takomillashtirishi jarayonidagi leksik interferensiya hodisasiga e'tibor qaratiladi. Ta'lim muassalarida xitoy tilini o'rganishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar aniqlanib, ularga zamonaviy yechib topish va takliflar ishlab chiqish metodlari keltirilgan. xitoy, ingliz va o'zbek tillaridagi miqdor so'zlarning tuzilishi jihatidan tahlilini ko'rib chiqish, tasniflash, ularning o'ziga xos xususiyatlarini yoritib berish va tilni, tilning o'ziga xosligini ta'minlashdagi ahamiyatini ko'rsatib berishdir. Shuningdek, xitoy, ingliz va tillarida miqdor so'zlarni kengroq yoritib berish va o'zbek tili bilan solishtirgan holda ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni ko'rsatib berishdir.

Kalit so'zlar: *O'zlashma so'zlar, leksik birlik, funksional tahlil, qiyoslash, leksik kompetensiya, interferensiya, nutq faoliyati, madaniyat, qiyosiy tahlil, asimmetriya, so'z yasash, prototip, kognivizm.*

ABSTRACT

In this article, the lexicon of the Chinese and Uzbek languages is compared and analyzed based on the modern approach to comparative analysis. Attention is paid to the phenomenon of lexical interference in the process of translating from Uzbek to Chinese, improving students' lexical competence in a foreign language. Difficulties in learning the Chinese language in educational institutions are identified, and modern methods of solving them and developing proposals are presented. The analysis of the structure of the words in Chinese, English and Uzbek languages is considered, classified, their specific features are highlighted and their importance in ensuring the language and the uniqueness of the language is shown. Also, it is to explain more about the quantitative words in Chinese, English and Uzbek languages and to show the similarities and differences between them in comparison with the Uzbek language.

Key words: *Own words, lexical unit, functional analysis, comparison, lexical competence, interference, speech activity, culture, comparative analysis, asymmetry, word formation, prototype, cognitivism.*

KIRISH (Introduction)

O‘zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasi o‘rtasidagi munosabatlar bugungi kunda barcha sohalarda rivojlanib bormoqda. Ikki taraflama hamkorlik do‘stona va o‘zaro manfaatdorlik tamoyillariga asoslanishiga albatta tilning ahamiyati katta. O‘zaro tenglik tamoyillari asosida o‘rnatilgan do‘stlik rishtalarini mustahkamlashda deyarli har yili uzviy davom etib kelayotgan oliy darajadagi davlat rahbarlari va boshqa turdagi ko‘plab uchrashuvlar muhim rol o‘ynamoqda. O‘zbekiston va Xitoy Xalq Respublikasi o‘rtasidagi munosabatlar bugungi kunda strategik sheriklik darajasida davom etib kelmoqda. Bugungi O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan davrdan boshlab har ikki mamlakat siyosiy va iqsodiy hamkorlik aloqalarini o‘rnatish va rivojlantirishga alohida ahamiyat qaratib keladi. Chunki, “mustaqillikning ilk davridayoq O‘zbekiston Xitoy Xalq Respublikasi timsolida o‘zining mintaqaviy va xalqaro doiradagi muammolarni hal etishda ishonchli va umidli hamkorini ko‘rdi”. O‘z navbatida, Xitoy ham mamlakatimiz bilan har taraflama chuqur munosabatlar o‘rnatishga kirishdi. Shu asnoda xitoy va o‘zbek tililaridagi o‘zaro munosabatni yuqori cho‘qishiga olib chiqish bugungi kunda dolzarb masalaga aylanmoqda. Bugungi kunda Jahoda hech bir til yo‘qki, uning lug‘ati faqat o‘z so‘zlaridan tashkil topgan bo‘lsin. Boshqa tillardan olingan so‘zlar o‘sha tilda yo o‘z shaklini qanday bo‘lsa, shundayligicha saqlaydi, yoki uning tabiati, grammatik qurilishi, so‘z yasalihi, imlo va talaffuz qoidalariga uyg‘unlashadi. Muhimi shundaki, chetdan so‘z o‘zlashtirilishi bu tilning qashshoqligini anglatmaydi. Balki ushbu tilda so‘zlashuvchi xalq uchun o‘zlashtirilayotgan so‘z anglatgan tushuncha ham avval yot bo‘lganini anglatishi mumkin.

So‘zlarning tildan-tilga o‘tishi jamiyatning ma‘lum bir ijtimoiy ehtiyoji tufayli yuzaga keladi. O‘zlashma so‘zlar ushbu ehtiyojni qondiruvchi lisoniy imkoniyat sifatida amalga oshadi. Chetdan so‘z olish jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida har xil shakl va har xil xarakterga ega bo‘ladi. Tildagi so‘zlar ichki va tashqi omil asosida ko‘payadi va bu ko‘payish, ma‘lum ma‘noda til taraqqiyotining rivojini belgilaydi. Chetdan so‘z olish millatning, xalqning chet so‘z mansub bo‘lgan til jamoasi bilan iqtisodiy, madaniy, ma‘naviy aloqasiga, ular bilan do‘stona munosabatiga real ishoradir .

MUHOKAMA VA NATIJALAR (Discussion and results)

Ma‘lumki, Markaziy Osiyo va Xitoy o‘rtasidagi madaniy aloqalar qadim davrlarga borib taqaladi. Buyuk Ipak yo‘lining vujudga kelishi esa nafaqat iqtisodiy va siyosiy, balki madaniy rivojlanishning ham yangi bosqichini boshlab bergan. Bu

esa o'z navbatida til tarixida ham o'z aksini topgan. Ya'ni tillararo so'z almashinuvini yuzaga keltirgan. O'zbek tilshunosligida o'zlashma so'zlarning grammatik xususiyatlari turli aspektlarda o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlar tilimizga sharq va g'arb tillaridan kirib o'rinishgan so'zlar xususidadir.

Chet til lug'atini qiyosiy o'rganish muammosi va interferentsiya hodisasi har doim olimlarning diqqat markazida bo'lgan. Ushbu sohada ko'plab ilmiy ishlar mavjud bo'lsa-da, bugungi kunda lingvodidaktik maqsadlarda ona va ona bo'lmagan tillarning so'z boyligini qiyosiy o'rganish to'g'risida kelishuv mavjud emas: "ba'zi olimlar ochiq taqqoslashga kamroq murojaat qilishni va darslarni tarjimaga aylantirmaslikni maslahat berishadi. va aloqa tillaridagi ba'zi faktlarni oddiy taqqoslash"52). Shunday qilib, V. G. Kostomarov va O. D. Mitrofanova ta'kidlaydilar: "o'quvchilarning ona tilining rus tiliga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarini va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bilib, o'qituvchi mavzuni shunday ketma-ketlikda va ushbu qiyinchiliklarni tez va oson engishga yordam beradigan mashqlarni tanlash bilan ifodalashi kerak. Biroq, o'qituvchi qiyosiy materialni, go'yo "ongda", "o'z-o'zidan", unga xabar bermasdan ushlab turadi... va bu juda zarur bo'lganda taqqoslashga murojaat qiladi".

Shunday qilib, yuqorida aytilganlarning barchasida E. M. Axunzyanovning ta'kidlashicha, interferentsiya-bu "bir tilning tuzilishi yoki tarkibiy elementlarining boshqasining ta'siri ostida o'zgarishi va biz ona tili haqida gapirayotganimiz muhim emas. yoki ikkinchi til haqida, chunki interferentsiya ikkala yo'nalishda ham amalga oshirilishi mumkin". V. M. Mokiyeononing nuqtai nazariga ko'ra, "darslarga tayyorgarlik ko'rishda o'qituvchi talabalarning ona tilini yodda tutishi kerak – bu bilimlardan yashirin foydalanish interferentsiyaga qarshi kurashning va ijobiy transfer holatlaridan foydalanishning kalitidir". Ilmiy va uslubiy adabiyotlarda interferentsiyaning tabiati aniqlanadigan eng muhim shartlar to'plami ajralib turadi: - ona va o'rganilayotgan tillarning farqlanish darajasi (lingvistik omil); - o'rganilayotgan tildan foydalanish sohasi va uni talabalar tomonidan to'liq yoki to'liq o'zlashtirilishiga qiziqish (ijtimoiy omil); - nutq faoliyatining turi (psixolingvistik omil); - tilni bilish darajasi (psixologik omil); - tilni o'zlashtirish usuli (uslubiy omil). Shunday qilib, ilmiy va uslubiy adabiyotlarda "interferentsiya" atamasining turli xil talqinlari bayonotga asos beradi. Xitoy tilidagi bo'g'in nafaqat tovushli, balki semantik birlikdir, bu uni o'zbek tilidan sezilarli darajada ajratib turadi. Shunday qilib, morfema (morf) – bu ma'lum ma'noga ega bo'lgan, ammo sintaktik mustaqillikdan mahrum bo'lgan so'zning minimal qismi. Masalan ,chcha – (choy) morfemasi o'z – o'zidan ishlatilmaydi, ammo — — yi beicha-bir piyola choy kombinatsiyasida juda maqbuldir. Bundan kelib chiqadiki, xitoycha so'z tovush

jihtadan bo'g'inga, grafik jihtadan – turli xil grafik kombinatsiyalardan iborat ieroglifga mos keladi.

Ikki tilning so'z boyligini taqqoslash uchun biz "asosiy Sharq tili" (Xitoy tili) kursi bo'yicha amaldagi dasturlardan leksik birliklarni tanladik.

Xitoy tilining leksik birliklari bilan ishlashda talaffuz xarakteridagi qiyinchiliklar yuzaga keladi, bu ikki tilning fonetik tizimlarining farqi bilan izohlanadi. Xitoy tili to'rt tonnaga ega, har bir hece yoki morfema o'ziga xos tonallikka ega, ko'pincha shovqin paydo bo'ladi. Xitoy tilida fe'llar bilan birlashma va "和" dan foydalanish o'ziga xos qat'iy naqshlarga ega. Mustaqil, bir hil predikatlar vazifasini bajaradigan fe'llar orasidagi союз birikmasidan foydalana olmaysiz. Ushbu qoidani tasvirlash uchun quyidagi misolni keltirish mumkin: men kitobni o'zidim va grammatikani takrorladi. Biroq, Xitoy tilida " " va " Ittifoqining bunday ishlatilishi noto'g'ri bo'ladi. Masalan: 。文。 。 To'g'ri shakl quyidagicha :文文, 复习了语法 (uning so'zma-so'z tarjimasini quyidagicha: men matnni tarjima qildim, grammatikani takrorladim). Agar fe'llar umumiy modal fe'l, to'ldiruvchi yoki vaziyatga ega bo'lsa, unda bu holda biz "союз" birikmasidan foydalanishimiz mumkin (。学生い。 。 Biz bu erda ishlaymiz va o'rganamiz).

Xitoy tili xalqning urf-odatlarini, urf-odatlarini, tarixi va madaniyatini tavsiflovchi boy frazeologik lug'atga ega. Frazeologik birliklarning milliy tarkibiy qismining mazmuni, afsonaviy dunyo bilan aloqasi, shuningdek, uning mohiyatini tushunish uchun tarixga turli afsonalar orqali ekskursiya qilish zarurati. Shunday qilib, yuqoridagi xatolarni tahlil qilish talabalar orasida yuzaga keladigan eng xarakterli leksik-semantik qiyinchiliklarni aniqlashga yordam beradi va shu bilan Xitoy tilini o'rganayotgan talabalar orasida chet tilidagi leksik kompetentsiyani takomillashtirishga qaratilgan leksik mashqlar to'plamini ishlab chiqishda hisobga olinadigan leksik xatolarning mohiyatini tushuntiradi.

XULOSA (Conclusion)

Xulosa, qilib Xitoy va O'zbek tillarining leksikasini qiyosiy tahlil qilishda zamonaviy yondashuv mazkur masala ancha izoh talab ko'rinadi. Chunki gapning aktual bo'laklarining o'rni jumla tarkibida barqaror xarakterli emas. Bir gap doirasida qatnashayotgan so'zlarning barchasi tema vazifasida ham, rema vazifasida ham kela oladi. Bu esa ularning mantiqiy urg'u olishi bilan bevosita bog'liqdir. Mantiqiy urg'u esa muayyan bir so'zga so'zlovchi tomonidan va tinglovchi tomonidan turlicha qo'yilishi mumkin. Masalan, so'zlovchi alohida ta'kidlayotgan so'z ba'zan tinglovchida reaksiya uyg'otmasligi, uning o'rniga tinglovchi boshqa bir so'zni ma'no jihtadan muhimroq deb bilishi ham mumkin. Bu umumiy masalaning bir tomonini

taqozo etsa, ikkinchi tomondan, gapning aktual bo'laklari mantiqiy urg'u bilan uzviy bog'liq ekan, tilimizni yana mantiqiy qoidalar bilan to'ldirishi aniqdir. Chunki remaning belgilanishi mantiqiy urg'usiz bo'lmaydi. Uchinchidan, mazkur nazariyani sintaktik funktsiya bilan bog'lash qiyin, chunki so'zning sintaktik vazifasi muayyan bir gap sathida barqaror bo'ladi. Ushbu nazariyaga muvofiq esa, bir jumla tarkibidagi har bir so'z tema ham, rema ham bo'la oladi. Bu jarayonda gapning sintaktik strukturasi o'zgarishsiz qolaveradi. Shuni ta'kidlash kerakki, mazkur nazariyadan gapning semantik tahlilida foydalanish mumkin. Chunki aktual bo'laklar nomi bilan atalayotgan gap unsurlari mazmuniy nuqtai nazardan ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Ахмедова Л.Т. Теория и практика обучения профессиональной русской речистудентов-филологов.: Дис д-ра пед.наук. – Т., 2012.
2. Ахунзянов Э.М. Двужычие и лексико-семантическая интерференция. – Казань: Изд.Казанского университета. – 1978. –187 с.
3. Бельдиян В.М. Научно-методические проблемы обучения фонетике современногорусского языка. – Ташкент.: Фан,1980. – 148 с.
4. Вайнрах У. Языковые контакты. – Киев, 1979. – 260 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр.и перераб. – М.: Университетская книга, ЛОГОС, 2008. – 384 с.
6. Каримов А.А. Опыт сравнительного изучения счетных слов китайского и узбекского языков. Материалы VI Всероссийской конференции «Актуальные вопросы китайского языкознания». – М.: Изд-во Института языкознания РАН. – 1992.– С.79–82.